

Bożydar Ziółkowski
Politechnika Rzeszowska

AKSJOLOGICZNE ASPEKTY ZARZĄDZANIA W EWOLUCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU¹

Abstract

Axiological aspects of management in evolution of sustainable development

The effectiveness of management is determined by axiological principles in each type of organization. Within this field a priority category is ethical value system. The shortages in ethics axiology influence on the pace of sustainable development implementation and pave trajectories in evolution of this problematic. This results also from the scale of scientific interest what was not a subject for in-depth bibliometric analysis till now. The aim of this paper is presentation of own research results on the sustainable development evolution featured by the axiological aspects of management in the bibliometric approach. For the research purposes there have been selected two principal for effective management value systems, i.e. ethical (which includes: liberty, freedom/dignity, responsibility, freedom of conscience, respect, tolerance, charity, right of dissidence, right of indifference, honesty) and system of basic values (which includes: life, health, survival, happiness, luck, confidence, well-being/wellbeing/life satisfaction).

Keywords: axiology, sustainable development, evolution of sustainable development, ethics, value system, management

Streszczenie

Skuteczność zarządzania determinują zasady aksjologii niezależnie od rodzaju organizacji. System wartości etycznych jest priorytetową kategorią w tym obszarze. Niedobór aksjologii etycznej wpływa na tempo wprowadzania w życie zrównoważonego rozwoju, a tym samym decyduje o kierunkach ewolucji tej problematyki. Wynika to także ze stopnia zainteresowania badawczego, które nie stanowiło do tej pory przedmiotu pogłębionej analizy bibliometrycznej. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja wyników badań własnych w zakresie ewolucji zrównoważonego rozwoju rozpatrywanej pod kątem aksjologicznych aspektów zarządzania w ujęciu bibliometrycznym. Do badania wybrano dwa podstawowe dla skutecznego zarządzania zrównoważonym rozwojem systemy wartości, tj. etyczny/moralny (obejmujący: wolność

¹ Publikacja niniejszego opracowania oraz udział w konferencji, na którą zgłoszono prezentowany tekst, zostały sfinansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w ramach umowy badawczej z Politechniką Rzeszowską, nr U-8285/DS/M).

wyboru, godność, odpowiedzialność, wolność przekonań, szacunek, tolerancję, miłosierdzie/dobroczynność, prawo do niepodzielania przekonań większości, i obojętności, uczciwość) oraz system wartości podstawowych (obejmujący: życie, zdrowie, przetrwanie, radość, szczęście, pewność, dobrobyt).

Słowa kluczowe: aksjologia, zrównoważony rozwój, ewolucja zrównoważonego rozwoju, etyka, system wartości, zarządzanie

Wstęp

Jak nigdy wcześniej, współczesne zarządzanie poszukuje skutecznych instrumentów wzmocnienia przewagi konkurencyjnej. Decyduje o tym burzliwość otoczenia potęgowana stale rosnącą innowacyjnością. Wzrastającej precyzji zarządzania strategicznego często towarzyszy brak właściwej perspektywy społecznej i środowiskowej. Podczas gdy realizacja celów ekonomicznych stanowi priorytetowy cel podmiotów komercyjnych, to potrzeby etyczne i środowiskowe otoczenia zewnętrznego wydają się najczęściej postponowane. Sytuację tę uwytatniają liczne wskaźniki z zakresu zrównoważonego rozwoju (tzw. ekorozwoju), wskazujące na nierównowagę oznaczającą trudność zagwarantowania ładu jednocześnie w obszarze społecznym, gospodarczym i środowiskowym. Jest to zjawisko odczuwalne w większości gospodarek, jego główną przyczynę stanowi natomiast brak akceptacji naczelnej kategorii aksjologicznej (szerzej na ten temat: [Zakus, Malloy, Edwards, 2007: 133–158]), tj. systemu wartości etycznych.

Zaangażowanie organizacji we wprowadzanie w życie wytycznych aksjologii ogranicza się często jedynie do ogólnych deklaracji. Niezależna identyfikacja zachodzących w tym obszarze tendencji jest utrudniona ze względu na przedmiot i podmiot badań. Jedną z metod prowadzących do określenia skali upowszechnienia systemu wartości etycznych jest bibliometria. Odzwierciedla ona rynkowe zainteresowanie tą sferą działalności organizacyjnej.

Celem niniejszego opracowania jest prezentacja wyników badań w zakresie ewolucji zrównoważonego rozwoju pod kątem aksjologicznych aspektów zarządzania za pomocą metody bibliometrycznej. Zakres analiz obejmował dwa najważniejsze dla skutecznego zarządzania systemy wartości, tj. system etyczny i system wartości podstawowych. Metodą badawczą w ramach prowadzonej analizy była bibliometria międzynarodowej literatury naukowej. Analizowany obszar został zaprezentowany w perspektywie aksjologicznej, bez szczególnej rozbudowy treściami dopełniającymi problematykę zrównoważonego rozwoju zarysowaną bardzo ogólnie w tytule opracowania. Uwarunkowane to było zarówno przyjętą metodą badawczą, jak i brakiem podobnych badań w tym zakresie.

Wiedza na temat skali upowszechnienia wartości etycznych w sferze badawczej jest podstawą do prognozowania przyszłych kierunków rozwoju sfery społecznej w obrębie zrównoważonego rozwoju. Z tego powodu istotne jest określenie kierunku i charakteru dotychczasowych trendów rozwojowych.

Aksjologia wobec zrównoważonego rozwoju

Aksjologia definiuje system wartości [Turk, 2006: 187–199]. Geneza tej nauki ma związek ze starożytną Grecją, gdzie pomiędzy czwartym i trzecim wiekiem p.n.e. działalność Platona doprowadziła do stworzenia teorii form (teorii idei), twórczość Epikura wygenerowała natomiast koncepcję hedonizmu (szerzej na ten temat: [Ueda i in., 2009: 681–700]). Istniejące obecnie w obrębie aksjologii systemy wartości są różnorodne. José Antonio Echeverria [2003: 205–215] wymienia dziewięć różnych kategorii obejmujących system wartości: epistemologicznych, technologicznych, ekonomicznych, ekologicznych/ontologicznych, politycznych i społecznych, etycznych/moralnych oraz religijnych, wojskowych, estetycznych, podstawowych.

Niektóre spośród wymienionych powyżej czynników zawierają wartości, które we współczesnych realiach społeczno-gospodarczych pozostają często w sprzeczności z elementami innych kategorii, na przykład możliwość transportu (w systemie wartości ekonomicznych) i brak zanieczyszczenia (w systemie wartości ekologicznych/ontologicznych). Koncepcją umożliwiającą wprowadzenie wszystkich elementów składowych wymienionych systemów wartości, bez generowania niespójności i napięć, jest zrównoważony rozwój. Zakłada on zaspokajanie potrzeb identyfikowanych przede wszystkim w obrębie takich sfer, jak: środowiskowa, społeczna i gospodarcza. W grupie trzech wymienionych, najistotniejszą rolę odgrywają potrzeby społeczne i środowiskowe, choć paradoksalnie stanowią dość często marginalizowany element badań w polityce rozwoju przedsiębiorstw czy też krajów. Zarysowana sytuacja wskazuje na deficyt wartości etycznych w gospodarce wielu organizacji.

Etyka, jako dyscyplina zajmująca się badaniem moralności jednostek [Klimczak, 1999: 37], dostarcza wiedzy na temat charakteru i zasad relacji interpersonalnych. Jest to najistotniejsza gałąź aksjologii, pozwalająca na kształtowanie właściwej komunikacji, a tym samym usprawniająca budowanie społeczeństwa obywatelskiego. Należy podkreślić, że aksjologia jest warunkiem koniecznym, choć na pewno niewystarczającym do efektywnej komunikacji. Uznanie i realne wprowadzanie w życie wartości etycznych wspiera systemowe rozwijanie świadomości sprzyjającej poszanowaniu zarówno praw międzyludzkich, jak i naturalnych, na przykład minimalizacji wpływu środowiskowego, ochrony bioróżnorodności fauny i flory, prawa do życia. W ten sposób dobrze wykształcony i akceptowalny przez zainteresowane podmioty system wartości etycznych gwarantuje realizację zasad ekorozwoju.

Próbą utrwalania systemów wartości etycznych i wartości podstawowych są programy społecznej odpowiedzialności oraz systemy zarządzania środowiskowego, będące jednocześnie instrumentami wprowadzania zrównoważonego rozwoju. Powinny one określać nie tylko charakter interakcji organizacyjnych, ale również najkorzystniejsze dla środowiska wzorce produkcji i konsumpcji. Możliwe skutki takich inicjatyw wynikają między innymi z poprawy zarządzania cyklem życia innowacji, co prowadzi także do upowszechniania zasad

zrównoważonej konsumpcji. Ze względu na projektowanie środowiskowe wyrobu oraz towarzyszące mu kreowanie potrzeb rynkowych dochodzi do kształtowania wartości tam, gdzie ich wcześniej nie dostrzegano. W zależności od akceptacji lub negacji systemu wartości etycznych, charakter wyrobu również modele konsumpcji mogą wpisywać się, lub nie, w zasady zrównoważonego rozwoju.

Obecnie brakuje sprawdzonego i utrwalonego systemu zarządzania wartościami etycznymi w życiu społeczno-gospodarczym [Moszkowicz, 2005: 15–39]. Nieobecność aksjologicznych rozwiązań w systemie gospodarczym prowadzi między innymi do kreowania wielu nowych inicjatyw w rodzaju programów społecznej odpowiedzialności czy systemów zarządzania środowiskowego. Ich rosnąca różnorodność jest następstwem wciąż niezaspokojonych oczekiwań wobec systemowego zarządzania wartościami etycznymi. Świadczy to o trudności identyfikacji charakteru istniejących potrzeb w zakresie systemowego zarządzania omawianą dziedziną. Przydatnych informacji na temat kształtujących się w tym obszarze trendów dostarczają również wyniki własnych badań bibliometrycznych, zaprezentowane w kolejnym rozdziale.

Ewolucja zrównoważonego rozwoju w kontekście aksjologii

W niniejszym rozdziale zaprezentowano wyniki badań ewolucji zrównoważonego rozwoju w kontekście wybranych aspektów nauki o systemach wartości.

Uważa się, że system wartości etycznych jest podstawą pozostałych kategorii (czynników) aksjologicznych [Zakus, Malloy, Edwards, 2007: 133–158; Ziółkowski, 2012: 52] i w ten sposób determinuje skuteczne zarządzanie jakiegokolwiek organizacji. Wiele przykładów wskazuje na niewielką skalę rozwoju aksjologii etycznej. Dla określenia stopnia badawczego zainteresowania systemem wartości etycznych i wartości podstawowych w kontekście zarządzania w niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę bibliometryczną międzynarodowych publikacji naukowych.

Określenia w rodzaju CSR (społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw) czy SZŚ (system zarządzania środowiskowego), mimo że nawiązują w sposób pośredni do wartości etycznych i podstawowych, to są jednak zbyt pojemne znaczeniowo, aby na ich podstawie wnioskować o rodzaju wartości promowanych w ramach tych dwóch wymienionych systemów zarządzania. Z tego też powodu konieczna jest szczegółowa analiza bibliometryczna literatury z uwzględnieniem poszczególnych wartości w ramach omawianej problematyki.

Podstawą prowadzonych analiz w niniejszej publikacji były zasoby bazodanowe konsorcjum ScienceDirect. Za podstawę wyboru kategorii wartości przyjęto założenia formalnego modelu analizy aksjologicznej Echeverrii [2003: 205–215], który wymienia:

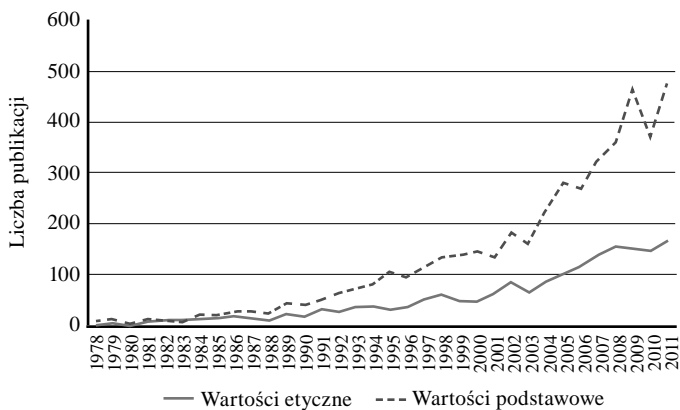
- w obrębie systemu wartości etycznych/moralnych: wolność wyboru, godność, odpowiedzialność, wolność przekonań, szacunek, tolerancję, miłość,

sierdzie/dobroczynność, prawo do niepodzielania przekonań większości, obojętność, uczciwość);

- w obrębie systemu wartości podstawowych: życie, zdrowie, przetrwanie, radość, szczęście, pewność, dobrobyt.

Każdą z wyżej wymienionych kategorii poddano analizie zakładającej konieczność powiązania poszczególnych wartości z określeniem „etyka” lub „aksjologia”. Brak takiego związku podczas analizy zawartości (tytułu, słów kluczowych oraz abstraktu) wykluczał możliwość przyjęcia określonych elementów kategorii do badania.

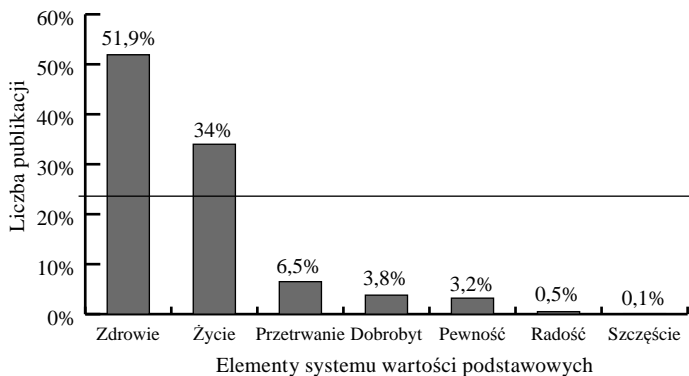
Analiza zgromadzonych danych (do roku 2011 włącznie) ujawniła charakterystyczne trendy w obrębie kategorii aksjologicznych. Biorąc pod uwagę skalę badawczego zainteresowania, można stwierdzić, że ponaddwukrotna przewaga zaznaczyła się w zakresie wartości podstawowych. Charakter tych zmian w przekroju czasowym zaprezentowano na rysunku 1.

Rysunek 1. Badawcze zainteresowanie wartościami etycznymi i podstawowymi

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Oceniając kształtujące się na świecie trendy badawcze z zakresu wartości etycznych i wartości podstawowych, należy zauważyć, że mają one charakter wzrostowy, choć tempo zmian w przypadku kategorii z obszaru wartości podstawowych jest większe. Analizując wyniki badań własnych, można stwierdzić, że sumaryczne zainteresowanie poszczególnymi kategoriami w tym obszarze wskazuje na najczęściej przywoływane w kontekście etyki lub aksjologii elementy, takie jak: **zdrowie** (51,9%) i **życie** (34%). Biorąc pod uwagę pierwsze wzmianki w międzynarodowych czasopismach naukowych na temat wartości podstawowych, można zauważyć, że już w 1881 roku opublikowano opracowanie nawiązujące do problematyki zdrowia w kontekście aksjologii i etyki, a jedenaście lat później tekst dotyczący tematyki życia. Na rysunku 2 przedstawiono badawcze zainteresowanie elementami systemu wartości podstawowych na świecie w latach 1881–2011.

Rysunek 2. Badawcze zainteresowanie elementami systemu wartości podstawowych

Źródło: opracowanie na podstawie wyników badań własnych.

Przy tej okazji warto podkreślić, że zdecydowanie marginalne znaczenie w międzynarodowych badaniach naukowych miały do tej pory **radość** (0,5%) i **szczęście** (0,1%). Są to podstawowe wyznaczniki ekorozwoju, stąd mała skala badawczego zainteresowania (odzwierciedlającego nastroje gospodarcze) stanowi wskazówkę przy wyjaśnianiu przyczyn niewielkiej skuteczności polityki zrównoważonego rozwoju. Można zakładać, że szczególne promowanie dwóch wymienionych elementów aksjologicznych pozwoliłoby na pozytywną zmianę obecnie obserwowanych trendów w ewolucji tego obszaru zrównoważonego rozwoju.

Jak wykazały badania własne, skala upowszechnienia wartości etycznych jest wyraźnie mniejsza w porównaniu z wartościami podstawowymi. Pogłębiona analiza zainteresowania wybranymi kategoriami systemu wartości etycznych ujawnia kilka interesujących tendencji. Na podstawie zebranych informacji należy stwierdzić, że w kontekście zagadnień etycznych i aksjologicznych najczęstsze odwołania ujawniły się wobec **odpowiedzialności** (43,3%), **szacunku** (34,3%) i **wolności wyboru** (9,8%). W przypadku około 12% naukowych opracowań zidentyfikowano pozostałe kategorie systemu wartości etycznych, czyli: **godność** (5,6%), **tolerancję** (3,8%), **uczciwość** (2,5%), **dobroczynność/miłosierdzie** (0,6%). Warto zauważyć, że takie wartości, jak: wolność przekonań, prawo do niepodzielania przekonań większości, prawo do obojętności – nie stanowią przedmiotu odniesienia żadnej publikacji naukowej z zakresu etyki czy aksjologii. Wskazuje to, że w dotychczasowej ewolucji zrównoważonego rozwoju nie wszystkie elementy stanowiące podstawę programów społecznej odpowiedzialności organizacyjnej zyskały wystarczające zainteresowanie badawcze.

Uzyskane wyniki stanowią przykład diagnozy będącej podstawą dla prognozowania i rekomendacji koniecznych działań w zakresie długookresowego doskonalenia systemów wartości etycznych i wartości podstawowych. Wynika z tego, że w dotychczasowej ewolucji zrównoważonego rozwoju akcentowano

rolę jedynie nielicznych elementów decydujących o trwałości systemów wartości etycznych, były to: **zdrowie i życie** oraz **odpowiedzialność, szacunek i wolność wyboru**. Z tego względu skala przyszłego doskonalenia jest szczególnie istotna w zakresie homogenizacji wielu kodeksów o tej tematyce, między innymi przez ich instytucjonalizację.

Uwagi końcowe

Problematyka zarządzania z uwzględnieniem potrzeb sfery społecznej wymaga w pierwszej kolejności afirmacji zasad etycznych i moralnych. Implementacja tej kategorii aksjologicznej w organizacji świadczy między innymi o wprowadzaniu w życie zasad ekorozwoju.

Wynikiem badań własnych, jakie zaprezentowano w niniejszej publikacji, było zebranie danych oraz ich naukowa analiza pozwalająca wnioskować o zakresie ewolucji zrównoważonego rozwoju w kontekście aksjologicznych aspektów zarządzania. Do badania wyodrębniono dwa podstawowe dla skutecznego zarządzania systemy wartości, tj. etyczny i wartości podstawowych.

Zbrane wyniki wskazują, że najczęstszym przedmiotem zainteresowania w ramach międzynarodowych badań naukowych są kategorie z zakresu systemu wartości podstawowych, zwłaszcza zdrowie i życie. Najwcześniejsze oznaki zainteresowania wartościami podstawowymi także dotyczyły tych dwóch wymienionych wcześniej i w analizowanej literaturze naukowej pojawiły się pod koniec XIX wieku.

Najczęściej powoływanymi kategoriami z zakresu systemu wartości etycznych były: odpowiedzialność, szacunek i wolność wyboru.

Brak istotnego wsparcia dla takich wartości, jak: radość i szczęście czy tolerancja, uczciwość i dobroczynność/miłosierdzie, wskazuje na obszary koniecznego doskonalenia w zakresie systemów zarządzania.

Zrealizowane badania z pewnością nie zakładają dostarczenia uniwersalnej odpowiedzi na pytanie o wyznaczoną przez obecną cywilizację rolę poszczególnych elementów systemu wartości etycznych i systemu wartości podstawowych – byłoby to niemożliwe przy zastosowanej metodyce oraz przy braku podobnych opracowań na ten temat. Uzyskane wyniki przybliżają jednak do rzeczywistej diagnozy i uzasadniają prognozowanie obrazu przyszłości, a tym bardziej zwiększają skuteczność planowania strategicznego.

Literatura

- Echeverria J. (2003), *Science, Technology, and Values. Towards an Axiological Analysis of Techno-scientific Activity*, „Technology in Society”, 25.
- Klimczak B. (1999), *Etyka gospodarcza*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.

- Moszkowicz M. (2005), *Zarządzanie strategiczne – tło ekonomiczne* [w:] M. Moszkowicz (red.), *Zarządzanie strategiczne. Systemowa koncepcja biznesu*, PWE, Warszawa.
- Turk Ž. (2006), *Construction informatics. Definition and ontology*, „Advanced Engineering Informatics”, 20.
- Ueda K. i in., (2009), *Value Creation and Decision-Making in Sustainable Society*, CIRP Annals, „Manufacturing Technology”, 58.
- Zakus D.H., Malloy D.H., Edwards A. (2007), *Critical and Ethical Thinking in Sport Management. Philosophical Rationales and Examples of Methods*, „Sport Management Review”, 10.
- Ziółkowski B. (2012), *Ewolucyjne podejście do ekoinnowacji i zrównoważonego rozwoju – ujęcie systemowe*, Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie, Rzeszów.